

Nikica Barić, *Ustaše na Jadranu. Uprava Nezavisne Države Hrvatske u jadranskoj Hrvatskoj nakon kapitulacije Kraljevine Italije*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2012., 864 str.

U izdanju Hrvatskog instituta za povijest objavljena je monografija *Ustaše na Jadranu. Uprava Nezavisne Države Hrvatske u jadranskoj Hrvatskoj nakon kapitulacije Kraljevine Italije*, autora dr. sc. Nikice Barića. Ova vrlo osjetljiva i u svakodnevnom javnom životu još uvijek iznimno aktualna tema obrađena je uglavnom na temelju izvorne arhivske građe, koja se većim dijelom nalazi u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu i u Muzeju Cetinske krajine u Sinju te u drugim muzejskim i arhivskim institucijama diljem Hrvatske ili je objavljena unutar deset zbornika dokumenata u izdanju bivšeg Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije u Splitu. Sam tekst knjige popraćen je bogatim znanstvenim aparatom, a njezinoj zanimljivosti i atraktivnosti naročito pridonosi 139 priloženih fotografija te drugi slikovni prilozi, koji se protežu na ukupno 864 stranice.

Glavni korpus ove sistematične i pregledne monografije podijeljen je u dvanaest tematskih cjelina: 1. Uspostava vlasti Nezavisne Države Hrvatske u Dalmaciji u travnju 1941. godine (str. 13-35); 2. Osvrt na Rimske ugovore iz svibnja 1941. i stanje nakon njihova potpisivanja (str. 37-63); 3. Slom himbenog saveznika (str. 65-94); 4. Ustroj uprave NDH u priključenim jadranskim krajevima (str. 95-159); 5. Odnos NDH prema Sušaku, Rijeci i Istri (str. 161-200); 6. Oružane i redarstvene snage NDH u priključenju Dalmaciji (str. 201-309); 7. Njemačka vojska u Dalmaciji (str. 311-452); 8. Odnosi NDH s Talijanskom Socijalnom Re-

publikom (str. 453-485); 9. Četnici u sjevernoj Dalmaciji (str. 487-574); 10. Gospodarske, prometne i socijalne prilike u Dalmaciji iz perspektive vlasti NDH (str. 575-640); 11. »Raspoloženje naroda obzirom na vanjske i unutarnje prilike i događaje« (str. 641-740) te 12. »Naša su dosadanja nastojanja u ovim krajevima dovedena u pitanje! — povlačenje uprave NDH iz Dalmacije« (str. 741-777).

U prva dva poglavlja autor donosi pregled političkog stanja u Dalmaciji do kapitulacije Kraljevine Italije u rujnu 1943. godine. Pri tome posebno obrađuje pitanje Rimskih ugovora iz svibnja 1941., na temelju kojih je Italija anektirala velika područja istočnojadranske obale sa zaledem, dok je nad ostatkom područja koji je ostao pod upravom NDH uvjetovala njezine ograničene ingerencije. Kontekstualiziranjem odnosa snaga u trenutku sklapanja tih ugovora, kao i na temelju analize razvoja situacije, autor zaključuje kako su dogovoreni uvjeti bili maksimum koji je NDH u tim trenucima mogla ostvariti. Na taj se način, uz vrlo uvjerljivo objašnjenje navedene teze, suprotstavio široko rasprostranjenom uvjerenju o Pavelićevoj izdaji jadranske Hrvatske. Ovdje je iznimno važno spomenuti i istraživačke djelovanja talijanskih vlasti na anektiranim područjima, pri čemu se ističe stalno tinjajući sukob sa službenim predstavnicima NDH, u skladu s ranije postavljenim tvrdnjama, ali i brojne aktivnosti kojima se nastoji poboljšati opće stanje te svakodnevni uvjeti života. To je u konačnici rezultiralo znatno manjim odazivom stanovništva u partizanske postrojbe nego što je u literaturi koja se do sada bavila ovim pitanjima uglavnom bilo riječi.

U trećem poglavlju istražuju se događaji koji su slijedili neposredno nakon kapitulacije Kraljevine Italije, a u četvrtom se is-

crpno prikazuje ustroj uprave NDH u prisvojenim krajevima. Glavnu nadležnost nad njima dobio je dr. Edo Bulat kao ministar oslobođenih krajeva kojem su podređeni bili glavari građanske uprave, a područje je u teritorijalnom smislu bilo podijeljeno na velike župe (Dubrava, Cetina, Bribir, Sidraga i Ravni kotari, Vinodol i Podgorje), zatim upravne kotare (Rijeka, Sušak, Rab, Čabar i Metković), gradove (Rijeka, Sušak i Bakar) te na područje bivše markgrofovije Istre, koje se nalazilo u sastavu NDH i područja Istre koja će eventualno u budućnosti ući u njezin sastav. Takav ustroj bio je na snazi do svibnja 1944., kada je na inicijativu njemačkih snaga ovo područje proglašeno borbenim, pod upravom obalnih odsjeka »Lika« i »Neretva«. Izvršnu vlast nad njima imao je pak njemački vojni zapovjednik sve do ožujka 1945., odnosno partizanskog preuzimanja vlasti u Dalmaciji.

Peto poglavlje posvećeno je odnosu NDH prema hrvatskim krajevima koji su nakon kapitulacije Kraljevine Italije ostali izvan njezina dohvata, pod upravom njemačkog Operativnog područja Jadransko primorje. Nastojanja ustaša da preuzmu upravu i nad tim krajevima autor promatra u kontekstu ranije postavljenog zaključka o njihovoj želji za zaštitom hrvatskih interesa u priobalnim krajevima, u čemu su bili spriječeni uslijed nepovoljnog odnosa snaga, slično kao i kod potpisivanja Rimskih ugovora. U nastavku teksta Barić je iscrpno prikazao ustroj te aktivnosti oružanih i redarstvenih snaga NDH, a potom i njemačke vojske na pripojenim područjima Dalmacije. Pri tome je izrazito detaljno pratio njezino zauzimanje, koje je uglavnom provela njemačka vojska s obzirom na slabost snaga NDH uslijed ranijih talijanskih ograničenja djelovanja na području njihove interesne zone. Upravo je slabost ustaških vojnih

snaga kasnije pridonijela i njemačkoj dominaciji te samovolji u djelovanju na ovom području, pri čemu je u tekstu posebna pozornost posvećena strogim odmazdama koje su nad civilnim stanovništvom provodile njemačke vojne snage. U tom kontekstu naročito se ističe pokolj stanovnika Donjeg Dolca i sela Cetinske krajine u ožujku 1944., koje autor vrlo detaljno analizira, a potom problematizira pitanje umiješanosti četnika u njihovo izvršenje te zaključuje da apsolutnu odgovornost snose isključivo njemačke vojne postrojbe.

Odnosi s novoosnovanom talijanskom državom nakon njemačkog oslobođenja Mussolinija u rujnu 1943. tema su osmog poglavlja knjige. Ustaše su već početkom studenog 1943. zatražili poništavanje Rimskih ugovora te priključivanje područja NDH koja su u sastav Kraljevine Italije anektirana nakon Prvog svjetskog rata, no to je ubrzo bilo odbijeno. Ipak, na temelju analize izjava poslanika Talijanske Socijalne Republike u Berlinu Filippa Anfusa, Barić zaključuje da su se Talijani neslužbeno odrekli krajeva dobivenih Rimskim ugovorima, ali su isto tako odbijali predaju prava na ranije pripojena područja na istočnojadranskoj obali. Tijekom 1944. provodila se normalizacija odnosa između dviju država, no unatoč tome do kraja rata novi talijanski veleposlanik u Zagrebu nije bio imenovan.

Vojnička slabost NDH bila je, prema autoru, i jedan od razloga zašto su se njemačke snage na području sjeverne Dalmacije u većoj mjeri morale oslanjati na četničke postrojbe, koje su predmet istraživanja devetog poglavlja ove studije. To je zaključio proučavajući razvoj četničkog pokreta od uspostave NDH, a naročito nakon srpske pobune 27. srpnja 1941., koja je bila reakcija na ustaške progone Srba. Pri tome je posebnu pozornost posvetio dobrim odno-

sima koje su četničke postrojbe razvile prvo s talijanskim, a potom u manjoj mjeri i s njemačkim vojnim snagama, kao i kompliciranom odnosu s vlastima NDH, koje su od sredine 1942. prestale organizirano progoniti Srbe. Unatoč brojnim incidentima i sukobima između ustaša i četnika, okolnosti su ih prisiljavale na suradnju u određenoj mjeri, pri čemu su glavnu ulogu imali partizani kao zajednički neprijatelj te Nijemci kao dominantan saveznik.

Nastojanjima vlasti NDH da poboljšaju svakodnevne životne uvjete u Dalmaciji, a koje su u ratnim prilikama, odnosno neprikladno, bile praktički osuđene na propast, posvećeno je deseto poglavlje ovog studijskog djela. Nestašica osnovnih proizvoda uslijed zaustavljenog razvoja svih gospodarskih grana uzrokovala je glad diljem Dalmacije, a poboljšanju stanja svakako nije pridonosila ni njezina prometna izoliranost te brojni problemi s dostavom pomoći u hrani i drugim potrepštinama. Sve je to utjecalo na raspoloženje naroda prema upravi i vlasti NDH, što je tema jedanaestog poglavlja. U tom kontekstu autoru je od primarnog značenja razvoj partizanskog pokreta, kao glavnog državnog neprijatelja. Na temelju analize njegova razvoja Barić zaključuje da su do sredine rata partizanske postrojbe bile većim dijelom popunjene srpskim stanovništvom, a tek potom su se Hrvati masovno uključili u njegove redove. Presudnim čimbenicima u povećanju njegove popularnosti među Hrvatima u Dalmaciji smatra nemilosrdan odnos njemačkih snaga prema civilnom stanovništvu tijekom odmazdi na partizanske napade, zatim široko rašireno siromaštvo, dobro razvijenu komunističku propagandu koja je nastupala s demokratskim parolama i isticala federalno načelo u organizaciji buduće Jugoslavije, inzistiranje na nacionalnom pitanju u

sukobu s Talijanima, kao i na medijatorskoj ulozi u sukobu između Hrvata i Srba, te konačno, u naglašenijem jugoslavenskom opredjeljenju među Hrvatima u Dalmaciji u odnosu na druge krajeve. Partizanskom osvajanju Dalmacije prethodilo je povlačenje njemačke vojske i snaga NDH, koje nisu imale snage suprotstaviti im se same, što je ujedno tema dvanaestog poglavlja. Po preuzimanju vlasti slijedio je obračun sa svima koji su bili okarakterizirani kao moguća prijetnja, a završne stranice glavnog dijela knjige autor posvećuje sudbini dvojice najistaknutijih dužnosnika uprave NDH u jadranskoj Hrvatskoj, Edi Bulatu i Bruni Nardelliju. U nastavku teksta priloženi su još zaključak, zatim sažetak na engleskom jeziku, kazala osoba, autora te zemljopisnih pojmova, kao i popisi izvora i literature, slikovnih priloga i zemljovida te kratica.

Zaključno, o ovdje prikazanoj knjizi može se svakako govoriti kao o kapitalnom djelu hrvatske historiografije, koje je vrlo vrijedan doprinos proučavanju Drugog

svjetskog rata na ovim prostorima, naročito na području jadranske Hrvatske. Dr. sc. Nikica Barić čitateljima pruža prvorazredan historiografski uvid u ovu iznimno kompleksnu temu, koji će zasigurno svim kasnijim istraživačima služiti kao jedna od polazišnih točki u budućim istraživanjima, a zahvaljujući jednostavnosti izričaja nesumnjivo će imati odjeka i u široj javnosti te među brojnijom čitateljskom publikom od one iz usko znanstvenih krugova.

• *Ivan Hrstić*

Vitomira Lončar, *Kazališna tranzicija u Hrvatskoj*, Meandar Mediija, Zagreb, 2013., 389 str.

Vitomira Lončar, doktorica znanosti s područja teatrologije i dramaturgije, u knjizi *Kazališna tranzicija u Hrvatskoj* objavila je rezultate istraživanja koje je provela za potrebe izrade svoje doktorske disertacije, što uvelike određuje sadržaj, način pristupa problemima i strukturu teksta. Autorica svoje istraživanje smješta u područje istraživanja hrvatskih kulturnih politika pozivajući se na sve najvažnije autore koji su u posljednjih dvadesetak godina pisali o hrvatskoj kulturnoj politici i ne ograničavajući se isključivo na područje teatrologije, nego se referira i na brojna istraživanja kazališta i šireg konteksta kulturnih politika s područja sociologije, politologije, komparatistike, kulturalnih studija, muzikologije i drugih. Knjiga *Kazališna tranzicija u Hrvatskoj* otkriva brojne podatke i informacije koje proizlaze iz istraživanja dostupnog arhivskoga gradiva, analize zakona i podzakonskih propisa kao i strateških dokumenata i smjernica koji su i dobrim poznavateljima kulturnih politika do objave u ovoj knjizi bili u velikom dijelu nepoznati. Knjiga nudi pogled na jedno područje u kontekstu hrvatske tranzicije, koje autorica opisuje na trenutke stilom vještog istraživača, a na trenutke manirom kazališnog producenta i redatelja koji uživa u neizvjesnosti i dramskim obratima. Vođena interesom za istraživanje svih slojeva, tema i problema, Vitomira Lončar se u ovoj knjizi služi metodologijom istraživanja javnih politika da bi se u nekim opisima koristila elementima dokumentaristike i publicistike. Metodološki pristup najbliži je *policy* analizi jer je autorica fokusirana na rješavanje praktičnih i

konkretnih problema te ne prihvaća ograničenja koja bi izvirala iz metodologije samo jednog znanstvenog područja. Ona uzima u obzir sve što je relevantno za moguće rješenje, odnosno za spoznaju kompleksnosti problema kojim se bavi. Budući da je područje kulturne politike samo po sebi složeno i raznoliko te mu se može pristupiti iz različitih disciplina i područja, autorica je odabrala jedini mogući put na način da svoje teme slijedi bez obzira na to u koje smjerove te teme odu.

Knjiga je, uz uvod i zaključna razmišljanja, podijeljena na još sedam poglavlja. Organizirana su kronološki iako se u svakome od njih ne obrađuju iste teme i problemi jer su u pojedinim razdobljima različite teme obilježile pojedine etape razvoja hrvatskoga kazališta. Dvije teme pojavljuju se kao poveznica u svim poglavljima, a to su razvoj i evolucija kazališne legislativne i prakse s jedne strane te uloga civilnog društva, položaj umjetnika, glumaca i posebno pitanja samostalnih umjetnika, s druge.

U drugome poglavlju knjige naslovljenom *Zakon o kazalištima, 1991.* autorica analizira prvi kazališni zakon koji je donesen od neovisnosti i čiji je cilj bio reformirati postojeći kazališni sustav naslijeđen iz prethodne države. Bez obzira na jaku političku podršku i interes za provedbu reformi, autorica zaključuje kako taj prvi reformski zakon nije ostvario svoje ciljeve u najvećoj mjeri zato što je zakonodavac u procesu njegove promjene ušao nedovoljno spreman. Treće poglavlje knjige pod naslovom *Gradanska inicijativa »1000 potpisa hrvatskih kulturnih djelatnika«* najkraće je poglavlje, ali je istaknuto kao samostalno jer se radilo o prvoj, ali i najznačajnijoj akciji civilnog društva potaknutoj od kulturnih djelatnika u devedesetim godinama u Hrvatskoj. U sljedećem poglavlju razmatra se

Zakon o pravima samostalnih umjetnika i poticanju kulturnog i umjetničkog stvaralaštva, a stavljen je na dnevni red upravo na poticaj *gradanske inicijative* čiji su ciljevi detaljno razmotreni u prethodnom poglavlju. Analizirajući brojne pozitivne pomake koje je novi zakonodavni okvir donio u djelovanju samostalnih umjetnika i obavljanju umjetničke djelatnosti, Vitomira Lončar upozorava na neke strukturne probleme koji proizlaze iz pojedinih odredbi ovoga zakona, a koji u velikoj mjeri do danas onemogućuju reformu hrvatskoga kazališta. Razmatrajući općenite odredbe koje se odnose na sve umjetnike, u knjizi se dosljedno sva ta pitanja analiziraju u kontekstu specifičnosti kazališne djelatnosti. U petom poglavlju pod naslovom *Strateški dokumenti* analizirana su dva ključna dokumenta hrvatske kulturne politike: *Kulturna politika RH: Nacionalni izvještaj iz 1998.* godine i *Strategija kulturnog razvitka RH*. I u tome poglavlju autorica raščlanjuje posebno dijelove navedenih dokumenata koji se re-